

MARCUS AURELIUS

KENDİME
DÜŞÜNCELER

ÇEVİRİ: C. CENGİZ ÇEVİK

3. BASKI

klasik

MARCUS AURELIUS
KENDİME
DÜŞÜNCELER

Can Klasik

Kendime Düşünceler, Marcus Aurelius

Eski Yunanca aslından çeviren: C. Cengiz Çevik

Τὰ εἰς ἑαυτὸν

Bu çeviride kaynak alınan baskı: Loeb Classical Library 58. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

© 2023, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2023

3. basım: Aralık 2023, İstanbul

Bu kitabın 3. baskısı 5 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Düzeltili: Aylin Samancı Elmasdağ

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak uygulama: İnci Yıldırım / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Melisa Matbaacılık Yayıncılık San ve Dış Tic. Ltd.

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelhavuzlar Sk. No:16 Acar San. Sit.

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 45099

ISBN 978-975-07-6012-9

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

MARCUS AURELIUS
KENDİME
DÜŞÜNCELER

DÜŞÜNCE

Eski Yunanca aslından çeviren

C. Cengiz Çevik

♥can

MARCUS AURELIUS, MS 121'de Roma'da doğdu. 161-180 yılları arasında Roma imparatoru olarak görev yapan hükümdar, "filozof imparator" unvanıyla anılan, en büyük stoacı düşünürlerden biridir. Genç yaşlarda Yunanca ve Latince öğrenmiş, Sofist Atticus ve Fronto'dan dersler almış, Epiktetos düşüncesinden etkilenmiş ve böylece felsefeye ilgi duymaya başlamıştır. Pers İmparatorluğu ve Germen kabileleriyle yaptığı savaşlar ve Tuna Nehri'ni aşmasıyla bir hükümdar olarak da tüm dünyada tanınmıştır. Beş İyi İmparator'dan sonuncusu Aurelius, yaşamının büyük çoğunluğunu savaşarak geçirse de eşitlik, özgürlük, doğa ve insan kavramlarına derinlemesine kafa yormuş Roma'nın hem kendisinden önceki hükümdarlarını hem de kendi hükümdarlığını sorgulayıcı şekilde ele almıştır. Germen kabileleriyle savaştığı sırada kaleme aldığı *Kendime Düşünceler*, stoacı felsefenin modern çağda anlaşılmasını sağlayan en önemli kaynaklardan biri oluşu nedeniyle, günümüzde hâlâ en büyük stoacı metinlerden biri kabul edilir. Marcus Aurelius 180'de öldü.

C. CENGİZ ÇEVİK, 1983'te doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda lisans, yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Farklı üniversitelerde Latince dersler verdi. Temel çalışma alanı antik literatürde siyaset ve felsefe ilişkisidir. *Cicero'nun Devleti-De Re Publica Yazıları* ve *Roma'da Siyaset ve Felsefe* adlı kitapların yazarıdır. Akademik makalelerin yanı sıra Antikçağ'dan Rönesans'a kadar farklı çağlardan Eski Yunanca ve Latince yazılmış birçok kitabı Türkçeye çevirdi. Cicero, Horatius, Seneca, Epiktetos, Tyana'lı Apollonios, Copernicus ve Luther eserlerini çevirdiği yazarlardan bazılarıdır.

Mutluluk kaynađım, eşim Gamze'ye...

Önsöz

İmparator Marcus Aurelius'un (121-180) *Kendime Düşünceler*'i Roma dönemi Stoa felsefesinin günümüze ulaşan en önemli yazılı kaynaklarından biridir.

Stoa felsefesinin tarihine kısaca bakarsak onun üç döneme ayrıldığını söyleyebiliriz. Eski Stoa, Orta Stoa ve Roma veya İmparatorluk dönemi Stoa felsefesi. Eski Stoa dönemi, öğretinin kurucusu olan Kition'lu Zenon'la (MÖ 334-262) başlar. Khios'lu Ariston, Kartaca'lı Herillos, Herakleotalı Dionysios, Kition'lu Persaios ve Assos'lu Kleanthes (MÖ 330-230) onun öğrencileridir. Özellikle de Zenon'dan sonra okulun başına geçen Kleanthes bu dönemin en önemli filozoflarından biridir. Onun öğrencisi olan Soloi'lu Khrysippos (MÖ 279-206) okulun başına geçen üçüncü filozoftur. Orta Stoa döneminin en önemli filozofları Tarsuslu Antipatros (öl. MÖ 130 / 129), Pannaitios (öl. MÖ 110/109) ve Poseidonios'tur (öl. MÖ 45). Tarihsel açıdan üçüncü aşamaya denk gelen Roma veya İmparatorluk dönemi Stoacılığı büyük ölçüde Roma'nın politik ve kültürel idealleriyle iç içe geçmiş bir öğretime sahiptir. Seneca (MÖ 4- MS 65), Musonius Rufus (MS 20/30-101), Epiktetos (MS 55-155) ve İmparator Marcus Aurelius (MS 121-180) bu dönemin en önemli Stoacı filozoflarıdır. Adını andığımız bu filozoflardan özellikle de Seneca'nın birçok eseri günümüze tam olarak veya büyük ölçüde ulaşmıştır, keza Musonius Rufus'un başka yazarların metinlerine serpilmiş olan düşünceleri, tarihçi Arrianos'un Epiktetos'un derslerini içeren notları ve rehber niteliğindeki *Enkheiridion* metni ve burada çevirisini

sunduğumuz Marcus Aurelius'un kendisi için kaleme aldığı düşünceleri bizim için sadece bu filozofların kendi görüşlerine değil, onlar aracılığıyla daha önceki Stoacı filozofların görüşlerine de ulaşmamızı sağlamaları açısından önemlidir.

Marcus Aurelius'un on iki kitaptan oluşan *Kendime Düşünceler* adlı eseri her çağda en çok okunan kitaplar arasında olmuştur ama özellikle de son birkaç yılda tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreciyle birlikte birçok ülkede en çok okunan kitaplar arasına girmiştir. Kuşkusuz bunun birçok nedeni vardır, ancak en önemli nedenlerden biri, bu kitabın zor zamanlardan geçen insanlara kendilerinden hareketle evrene ve evrenden hareketle kendilerine bakmayı öğretmesidir. Bu öğretiye göre, insan sadece bedensel ihtiyaçlarıyla sınırlanabilecek bir varlık değildir; o aslında akıl sahibi olan, ebedi ve ruhsal bir varlıktır; aklı sayesinde, kendisinin de diğer her şey gibi evrendeki tanrısal düzenin bir parçası olduğunu ve evrensel plan çerçevesinde kötü diye bir şey olmadığını bilecektir.

Sunuş

“Terbiye edilmeyi seven, bilgiyi de sever.”
Süleyman'ın Özdeyişleri 12.1

Marcus Aurelius'un Yaşamı ve *Kendime Düşünceler*

Batı felsefe tarihinin tek filozof imparatoru olan Marcus Aurelius¹ MS 121'in 26 Nisan'ında² Roma'da doğdu, doğduğunda tam adı Marcus Annus Verus'tu. Annesi, soylu ve güçlü bir aileden gelen, P. Calvisius Tullus Ruso'nun kızı Domitia Lucilla Minor'du (ölümü 155-161 arası). MA'nın babası Marcus Annus Verus hakkında fazla bilgimiz yoktur. Sadece 124'te *praetor*'ken öldüğü bilinmektedir.³ Yine aynı adı taşıyan dedesi (50-138) tarafından evlat edinildi. Dedesinin kökeni Baetica'daki Ucubis kentine dayanıyordu; 97, 121 ve 126'da *consul* ve üç imparatorun, Nerva, Traianus ve Hadrianus'un politika danışmanı olmuştu. Dahası, İmparator Hadrianus'un (76-138) bir akrabasıydı. Dedesinin, MA üzerinde büyük bir etkisi olduğu düşünülmektedir. MA'nın gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren kendini bir saray âleminde bulduğunu söy-

1. Buradan itibaren MA. (Aksi belirtilmedikçe tüm dipnotlar çevirmene aittir.)

2. Buradan itibaren aksi belirtilmedikçe tüm tarihler MS'dir.

3. Haines, 2, n.2'ye göre 136'dan önce, Hammond, 125'e göre muhtemelen 124'te ölmüştür. Bkz. Birley, *Marcus Aurelius*, 31; Gill, 54.

leyebiliriz. Nitekim çocukluğundan itibaren İmparator Hadrianus'un gözdesi olduğu bilinmektedir.

MA 15 yaşındayken Hadrianus'un isteği üzerine onun evlatlık edindiği L. Aelius Caesar'ın kızı olan Ceionia Fabia'yla nişanlandı. 138'de Hadrianus ikinci mirasçısı Antoninus Pius'a MA'yı evlat edinmesini buyurdu, halihazırda Pius'un eşi MA'nın teyzesi olan Annia Galeria Faustina'ydı. Böylece MA'nın tam adı Marcus Aelius Aurelius Verus Caesar oldu. Hadrianus ölünce, MA Ceionia'dan ayrılıp Antoninus'un kızı ve kendi kuzeni olan Annia Galeria Faustina'yla nişanlandı.

Politik kariyerinin ilk basamağı olarak 139'da finanstan sorumlu *quaestor* oldu, sonra 140 ve 145'te *consul* seçildi. İkinci *consul*'lüğü sırasında Faustina'yla evlendi ve 30 Kasım 147'te ilk çocuğu doğdu. (Birlikte oldukları boyunca on üç veya on dört çocukları oldu, bunların altısı bebekken öldü. MA'nın ardılı olan İmparator Commodus 161'de doğan ikizlerinden biriydi ve bu dönemde hayatta kalan tek oğullarıydı.) Ertesi gün, plebs sınıfının yönetiminden ve haklarından sorumlu olmayı ifade eden *tribunicia potestas* ve *proconsul* yetkisini aldı, eşi Faustina da Augusta unvanına kavuştu.

7 Mart 161'de İmparator Antoninus Pius ölünce, MA ve kendisi gibi evlat edinilen Lucius Verus eş imparatorlar ilan edildi. Bu, Roma tarihinde aynı anda aynı yetkilere sahip iki Augustus'un olduğu ilk dönemdir, ancak bu noktada MA'nın din işlerinden sorumlu en yüksek memur yani *pontifex maximus* olmasından ötürü, otorite (*auctoritas*) bakımından Lucius Verus'tan bir derece daha üstün olduğunu da belirtmek gerekir. Sınırlardaki uzun süren düşman işgallerinin bir nebze durulduğu sırada, 12 Ekim 166'da, ikisi de *Pater Patriae* (Vatanın Babası) ilan edildi. Ancak MA'nın imparatorluğu neredeyse baştan sona savaş ortamında ve seferlerde geçti; 163'te Armenia'da, 165-166'da Parthia'da zaferler kazanıldıysa da, bu yıllar Roma İmparatorluğu açısından oldukça yıpratıcı oldu. Dahası, 166-168'de kuzey sınırlarında askerî tehdit bulunurken Roma'da büyük bir salgın yaşandı. MA'nın 168'e kadar İtalya'nın dışına çıkmadığını biliyoruz. Bu tarihten sonra iki imparator kuzey sınırındaki lejyonların başına geçti. 169'un Ocak ayında seferden döndükten sonra Lucius Verus öldü, böylece MA, Quadi kavmine ve Sarmatyalılara karşı düzenlenen seferleri tek başına yönetti, 170'in baharında Tuna ötesindeki toprakla-

rı ilhak etmek amacıyla bir sefer düzenlediyse de yenilgiye uğradı, Yunanistan ve İtalya işgal edildi. MA 172'de işgalcileri yendi; 172'de Germanicus ve 175'te Sarmaticus adlarını aldı. 175'te Syria valisi Avidius Cassius isyan ederek kendini imparator ilan etti ama bu kalkışma üç ay içinde bastırıldı. 175 aynı zamanda MA'nın eşi Faustina'nın Cappadocia'daki Halala'da öldüğü yıldır. 177'de MA'nın geride kalan tek oğlu Commodus, henüz on beş yaşında olmasına rağmen babasıyla ortak yetkilere sahip imparator ilan edildi. MA 180'nin 17 Mart'ında Pannonia'daki Sirmium yakınında öldü.

Hiç kuşku yok ki, Marcus Aurelius yukarıda özetlediğimiz yaşamöyküsüne sığmayan bir figürdür. Çağlar boyunca alelade bir imparator olarak değil, tarihte eşi benzeri görülmeyen bir filozof-imparator olarak anılmıştır. Onun bu şekilde anılmasını sağlayan da, doğal olarak imparator kimliğiyle yaptığı işlerden ziyade, *Kendime Düşünceler* olarak Tükçeleştirilebileceğimiz *Tā eis eautón* (Ta eis eauton) adlı eserinde beliren felsefesidir. Felsefeye eğilimi genç yaşta başlamış¹ ve bu eğilimi dönemin önemli hocalarından aldığı eğitimle beslemiştir. Marcus Cornelius Fronto (100-176 veya 95-167) bu hocaların en önemlilerinden biridir. Kuzey Afrika'daki Numidia'da bulunan Cirtia'dan gelmiş ve eğitimini Roma'da tamamlayarak tanınan bir avukat olmuş, bir hatip olarak politika kariyerini Hadrianus ve Antoninus dönemlerinde sürdürmüştü. MA'nın Antoninus tarafından evlat edinilmesinden sonra onun Latin dili, edebiyatı ve retorikliği branşlarında hocası olmuştu. MA'nın onunla olan mektuplaşmaları bu döneme ve aralarındaki ilişkiye ışık tutmaktadır.² MA'nın resim hocası olan Marcus Diognetus aynı zamanda onun bir yaşam tarzı olarak felsefeye yönelmesini sağlayan ilk kişi olabilir.³ MA'nın üzerinde büyük bir

1. *Hist. Aug.* 4.II.6'ya göre on yedi veya yirmi yaşındayken felsefeye ilgi duymaya başlamıştır. Bkz. Gill, xvii.

2. Bu mektuplaşmalarla ilgili bkz. *Marcus Aurelius in Love*, ed. ve çev. A. Richlin (Chicago: The University of Chicago Press, 2006); *Correspondence, Volume I*, çev. C. R. Haines. Loeb Classical Library 112 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919); *Correspondence, Volume II*, çev. C. R. Haines. Loeb Classical Library 113 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1920).

3. *Hist. Aug.* 4.IX.9. Bkz. Birley, *Marcus Aurelius*, 37; Gill, 56; Hammond, 126.

etkisi olduğunu bildiğimiz hocalardan biri de İmparator Domitianus'un idam ettirdiği Stoacı Q. Arulenus Junius Rusticus'un (35-93) oğlu veya torunu olan Quintus Junius Rusticus'tur (100-170). Rusticus da bir Stoacıydı ve MA'nın ona verdiği değer *Hist. Aug.* 4.III.3-5'te anlatılmaktadır. Bunların ve *Kendime Düşünceler*'in ilk kitabının başlangıç bölümünden öğrendiğimiz diğer kişilerin yanı sıra, Chalcedon'lu Apollonius¹, Stoacı Chaeronea'lı Sextus², gramerci Alexander³, Platoncu Alexander⁴ ve yine Stoacı Cinna Catulus⁵ gibi dönemin önemli entelektüellerinden ne çok şey öğrendiğini bizzat MA'nın kendisi söylemektedir.

MA'nın felsefeye eğiliminin genç yaşta başladığını söylemiştik. 146 veya 147 yılında yazdığı bir mektupta MÖ üçüncü yüzyılda yaşamış olan Stoacı Khios'lu Ariston'un ahlak üzerine metinlerinden etkilendiğini söyler.⁶ Bununla birlikte *Kendime Düşünceler*'in iki yerinde Stoa felsefesinin kuruluş döneminin en önemli isimlerinden biri olan ve MÖ 232'de ekolün başına

1. *Hist. Aug.* 4.III.2. Gill, 61'de Rusticus'tan farklı olarak Apollonius'un filozof ve profesyonel bir eğitmen olduğu söylenir. Aynı yerde belirtildiğine göre, Antoninus tarafından, 30'lu yaşlarındaki MA'yı eğitmesi için Roma'ya davet edilmiştir. Karş. Birley, *Marcus Aurelius*, 96; 106-107; 109; 143; 213.

2. *Hist. Aug.* 4.III.2'de söylendiğine göre MA ünlü yazar Plutarchus'un yeğeni olan Chaeronea'lı Sextus'un da derslerine katılmıştır. Sextus Roma'da yaşayan Stoacı bir öğretmendir ve MA imparator olduğunda bile onun derslerine katılmaya devam etmiştir. Karş. Cass. Dio 71.1.2. Bkz. Gill, 62; Hadot-Luna, xcv-xcvi; Hammond, 127.

3. Homeros hakkında yazdığı yorum metniyle de bilinen gramerci Alexander, Antoninus tarafından muhtemelen 135 yılı civarında Asia Minor'daki Phrygia'da bulunan Cotyaeum'dan, MA'nın Yunanca konuşma ve yazma becerisini geliştirmesine yardımcı olsun diye çağırılmıştı (Gill, 64). Karş. *Hist. Aug.* 4.II.3. Gill'in aktardığına göre Alexander'in Cotyaeum'dayken öğrencisi olan sofist Aelius Aristides onun daha sonra saraydaki konumundan yararlanarak Roma'da kendi şöhretini artırmış ve onun cenaze konuşmasını yapmıştır. Karş. Hadot-Luna, xcvi-xcix.

4. Asia Minor'daki Seleucia'da doğmuş olan, meşhur hatip ve sofist Alexander.

5. Cinna Catulus, hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Stoacı bir filozoftur. Gill, 67'ye göre iyi bilinen Romalı bir aileye ve soylu sınıfına mensuptur. Birley, *Marcus Aurelius*, 97'de Athenodotus'tan bahsetmiş olmasının onun Stoacı olduğunu açıkça ortaya koyduğu söylenir.

6. *Ad Marcum Caesarem* 4.13. Aktaran: Gill, xvii.

geçen Khryssippos'a gönderme bulunur.¹ Bununla birlikte Stoa felsefesinin kurucusu Zeno ve onun ardından ekolün başına geçen Cleanthes'ten hiç söz etmez. Onun kendisinden en fazla söz ettiği Stoacı filozof Epiktetos'tur. *Kendime Düşünceler*'in birçok yerinde ona atıf vardır.² Öncelikle 1.7'de yukarıda adını andığımız Rusticus'a, kendisini Epiktetos'un *Ders Notları* adlı eseriyle tanıştırdığı için şükran duyduğunu belirtir. İmparatorluk dönemi Stoa felsefesinin en önemli isimlerinden olan Epiktetos'un 50-125 veya 130 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Muhtemelen çocuk yaşta Roma'ya getirilmiş ve Epaphroditus'un kölesi olmuştur. Köleyken Stoacı Musonius Rufus'un (25-95) derslerine katılmış, İmparator Domitianus (51-96) döneminde diğer filozoflarla birlikte Roma'dan sürülmüş ve gittiği Nikopolis'te okulunu kurarak öğretisini öğrencileriyle paylaşmıştır. Birçok soylu Romalı onun öğrencisi olmuştur. Bunlardan biri de daha sonra imparator Hadrianus'un yönetiminde görev üstlenen ve yazdığı tarih eserleriyle de bilinen Lucius Flavius Arrianus'tur (86-160). Arrianus on sekiz yaşındayken Karadeniz'in güneybatısındaki zengin bir kent olan Nicomedia'dan gelip Epiktetos'un öğrencisi olmuştu, onu ailesinin mi yönlendirdiği, yoksa kendisinin mi ilgi duyarak filozofun derslerine katıldığı bilinmemektedir. Arrianus'un önemi, Sokrates gibi öğretilerini kaleme almamış olan Epiktetos'tan öğrendiklerini Διατριβαί (*Diatribai*, Latincesi *Dissertationes*) ve Εγκηριδίων (*Enkheiridion*) adlı iki ayrı metinde kayıt altına alıp günümüze ulaşmasını sağlamasıdır. Gellius'un aktarımları, ikinci yüzyılda Arrianus'un bu metinlerinin bilinip okunduğunu göstermektedir.³

1. Bkz. 6.42; 7.19.

2. Bkz. 4.41; 7.19; 11.34-38.

3. Epiktetos'un yaşamı, eserleri ve felsefesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Epiktetos, *Enkheiridion*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), vii-xix. Burada "ders notları" olarak çevirdiğimiz sözcüğün tekili ὑπόμνημα'dır (hypomnēma), burada ya Arrianus'un kaydettiği ve Epiktetos'un derslerinin özeti olan metin ya da Rusticus'un Epiktetos'un felsefesiyle ilgili tuttuğu notlar kastedilmektedir. Bu konuyla ilgili en kapsamlı akıl yürütmelerden biri için bkz. P. Hadot, *İçsel Kale: Marcus Aurelius Üzerine Düşünceler*, çev. H. Can Utku (İstanbul: Alfa, 2021), 110 vd. Karş. Gill, 60; Hadot – Luna, lxxxvii-lxxxix.

Kendime Düşünceler'de Epiktetos'un yanı sıra Herakleitos¹, Sokrates² ve Platon³ başta olmak üzere birçok filozofa gönderme vardır. Bu, belli bir konunun sistematik bir şekilde ele alındığı bir eserden ziyade, *Kendime Düşünceler* adından da anlaşıldığı gibi bir imparatorun okuduğu, öğrendiği ve benimsediği felsefi ilke ve görüşleri kendine hatırlattığı bir eserdir. Bu hatırlatma kimi okuyucuya oldukça dağınık veya düzensiz tekrarlarla dolu görünebilir. Bu yönüyle bir günlüğü andıran bu eser, felsefi açıdan eklektik olarak değerlendirilebilir, zira kimileyin Herakleitos'un evren, değişim ve her şeye nüfuz eden akıl teorisinden, kimileyin Platon'un ölümsüz ruh anlayışından, kimileyin de Kiniklerin bireyi ve toplumu yozlaştıran tüm değer yargılarına getirdiği eleştirilerden izler taşır. Ancak şurası açık ki, Stoacılık son kertede adını andığımız bu filozof ve ekollerin öğretilerinin bir araya getirilmesinden oluşmuş, özgünlüğünü buna borçlu olan bir felsefedir.

***Kendime Düşünceler*'in Metinsel Yapısı ve Tarihi**

Marcus Aurelius *Kendime Düşünceler*'i Latince değil, Yunanca yazmıştır. Eserin Yunanca adı olan Τὰ εἰς ἑαυτὸν aslında "Kendisine" anlamındadır ve bu adın içinde "Düşünceler" olarak çevirebileceğimiz bir sözcük yoktur. Dolayısıyla içerik göz önünde tutularak tercihe bağlı bir şekilde "Düşünceler, Notlar, İlkeler, vb." eklemelerle bir başlık oluşturulabilir.⁴ Eserin Yunanca yazılmış olmasına gelirsek, her ne kadar Latin edebiyatının belki de en büyük ismi olan Cicero (106-43) Yunan felsefesinin Latinceye aktarılması ve Latince yazılması konusunda büyük bir ilerleme kaydetmiş olsa da, MA'nın döneminde, Yunanca hâlâ güçlü bir felsefe ve edebiyat dili olarak varlığını sürdürüyor ve Romalı entelektüeller tarafından öğre-

1. Bkz. 3.3.1; 4.46; 6.42; 6.47; 8.3.

2. Bkz. 1.16.9; 3.31; 3.6.2; 6.47; 7.66; 8.3; 10.31.1; 11.23; 11.25; 11.28; 11.39.

3. Bkz. 7.48; 9.29; 10.23.

4. Eserin adıyla doyurucu bir değerlendirme için bkz. Hadot, *İçsel Kale*, 55-58.

nilip kullanılıyordu. MA da bu kervana katılmış görünmektedir.

On iki kitaptan oluşan bu eserin ikinci ve üçüncü kitaplarının başında veya bir önceki kitapların sonunda yer alan, nerede yazıldığıyla ilgili bilgiler eserin en azından bu kitaplarının tarihiyle ilgili bir ipucu vermektedir. İkinci kitabın başında “Granus Nehri’nin aktığı Quadi kavminin topraklarında yazılmıştır”, üçüncü kitabın başında ise “Carnuntum’da yazılmıştır” ibaresi bulunur. MA yukarıda da değindiğimiz gibi 171-173’te Carnuntum’da barbarlara karşı savaş halindeydi, keza 174’te de Quadi kavmine karşı savaşıyordu. Bu kitapların tarihini bu şekilde kestirmek mümkündür. Bununla birlikte Hadot’nun aktardığı gibi, tarihçi Aurelius Victor ve *Historia Augusta* da MA’nın Tuna Cephesi’ne doğru yola çıkmadan önce, üç gün boyunca bir dizi yüreklendirici konuşma biçimi altında kendi felsefesinin temellerini halka açmış olduğunu anlatır.¹ Bununla birlikte diğer dokuz kitabı kesinkes tarihlendirmek mümkün değildir, ama yine de tahmin yürütmek mümkündür. Örneğin Ceporina’ya göre 4-12 arasındaki kitapların 172 ile 178 yılları arasında yazıldığı varsayılabilir. Aynı yazara göre, birinci kitap içerik farklılığından ötürü 176 ile 180 yılları arasında Roma’da veya Sirmio’da yazılmış olabilir.²

Eserde yer yer eksiklikler ve detaylı analizi gerektiren anlaşılması zor kısımlar bulunmaktadır, birbirini takip eden çoğu bölüm arasında felsefi açıdan bir bağ olsa da edebî açıdan açıkça sezilen bir ardışıklık söz konusu değildir. Bazen başka yazarlardan yapılan alıntılar bir not defterine yazılmışçasına arka arkaya sıralanır, herhangi bir açıklama yapılmaz. Hammond’un (vii) özet niteliğindeki değerlendirmesiyle *Kendime Düşünceler*’in Yunancası “canlı, gergin, kıt, bazen muğlak ama hem keyifli hem de çevirmen için bir mücadele alanıdır”.

MA çağlar boyunca okunan bu eserini “yalnızca kendi için, kişisel kullanımını amaçlayarak ve bizzat kendi eliyle yazmıştır”.

1. Aurelius Victor, *De Caesaribus* 16.9; *Hist. Aug.* III.6-7; aktaran Hadot, *İçsel Kale*, 52.

2. M. Ceporina, “The Meditations”, *A Companion to Marcus Aurelius*, ed. Marcel van Ackeren (West Sussex: Blackwell Publishing, 2012), 46.

Hadot böyle der ve şunu ekler: “Ölümünden sonra bir yakını, bir tanıdığı ya da bir hayranı bu değerli belgeyi bulmuş ve koruması altına almıştır.”¹ Haines (xiv) MA'nın damadı Pompeianus ve dostu Victorinus'u elyazmasını korumuş olabilecek kişiler arasında sayar. Ancak bu konuda kesin bir kanıtımız yoktur. Eserden bahseden en eski kaynak pagan filozof Themistius'un yaklaşık 350'li yıllarda kaleme aldığı bir konuşmadır; Themistius eserden Marcus'un *Buyrukları* veya *İlkeleri* (παράγγελματα, *paraggelmata*) olarak söz eder.² Ne yazık ki, yaklaşık 550 yıl boyunca yazılmış başka hiçbir kaynakta esere dair bir bilgi yoktur.³ Yaklaşık 900'lerde Suidas adlı bir sözlük hazırlayıcısı bir elyazmasına dayanarak MA'nın metninin 1, 3, 4, 5, 9 ve 11. kitaplarından otuz alıntı yapmıştır. Bu alıntuları yaparken metni “İmparator Marcus'un, on iki kitap halinde kendi yaşam kılavuzu” olarak tanımlamıştır,⁴ burada “kılavuz” olarak çevirdiğimiz sözcük ἀγωγή'dir (*agôgê*). Neredeyse aynı dönemde Patras diyakozu ve sonra Caesarea başrahibi olan Arethas, Heracleia başrahibi Demetrius'a yazdığı bir mektupta eski bir elyazmasından söz eder: “Bir süredir İmparator Marcus'un çok faydalı bir kitabına sahibim, eski bir kopya olmasına rağmen hiç okunmayacak gibi değil, ondan yararlanmak isteyecek kişilerin işini görür. Ancak yine de yeni bir kopyasını çıkarabildim ve böylece onu gelecek nesle yeni cildiyle bırakabilirim.” Diyakozun eski kopyayı başrahibe gönderdiği bilinmektedir.⁵ Yine Arethas Loukianos'la ilgili yazdığı bir inceleme metninde MA'nın bu metninden üç defa τὰ εἰς ἑαυτὸν ἠθικά (*ta eis eauton êthika*) olarak söz etmiştir, yani “kendine etik”.⁶ Haines, xv'te Dio Chrysostomus'la ilgili yazılan bir inceleme metninde de iki benzer referans bulunduğu söylenmektedir. Bütün bunlar, Hadot'nun da dikkat çektiği gibi, MA'nın metninin Bizans dünyasında okunduğunu göstermekte-

1. Hadot, *İçsel Kale*, 51.

2. Themistius, *Oratio 6* (Philadelphoi), 81c; Hadot, *İçsel Kale*, 52; Haines, xiv; Gill, xv, n.4; Ceporina, “The Meditations”, 47.

3. Haines, xv.

4. Haines, xv.

5. Birley, *Marcus Aurelius*, 212; Ceporina, “The Meditations”, 48-49.

6. Haines, xv; Gill, xv, n.4.

dir.¹ Nitekim on ikinci yüzyılda da ünlü Bizans gramercisi Ioannes Tzetzes de MA'nın adını anarak *Kendime Düşünceler*'in 4. ve 5. kitaplarından alıntılar yapmıştır.² On üçüncü yüzyılda yaşamış olan kilise tarihçisi Nicephorus Callistus Xanthopoulos (1295-1360) MA'nın *Kendime Düşünceler*'i oğlu Commodus'un eğitimi için yazdığını iddia etse de bunun herhangi bir kanıtı yoktur.³

Kendime Düşünceler'in günümüze ulaşan metni temelde iki elyazması geleneğine dayanmaktadır: Birincisi, ilkin 1558 veya 1559'da Zürih'te, filolog ve kütüphaneci Heidelberg Wilhelm Xylander tarafından düzenlenip oğul Andreas Gesner tarafından basılan Codex Palatinus (P) künyeli codex'tir (ikinci baskısı, Basel, 1568), eserin tamamını içeren bu codex'in kendisi değilse de, onu temel alan baskılar günümüze ulaşmıştır. İkincisi Codex Vaticanus 1950 (A) künyeli codex'tir. *Kendime Düşünceler*'in günümüze ulaşan tek codex'i budur, ancak bu codex'te yaklaşık kırk iki satır farklı nedenlerden ötürü kaybolmuştur. Bunların dışında, eksik olmalarına rağmen metinlerin filolojik kuruluşuna katkı sağlayan iki codex daha vardır. Bunlardan ilki Codex Darmstadtinus 2773 (D) künyeli olup 1-9. kitaplar arasından 112 parça içerir ve ortak bölümleri A'ya çok benzer, ikincisi ise Codex Parisinus 319 (C) künyeli olup 1-4. kitaplar arasından 29 parça içerir. Bunların dışında bir de Monacensis 323 künyeli bir elyazması daha vardır, burada sadece 2, 3, 4 ve 7. kitaplardan çok kısa fragmanlar yer alır. Bunların dışında çok az parça içeren Monacensis 529, Vaticanus 1823, Vaticanus 2231 ve editörü bilinmeyen başka elyazmaları da vardır.⁴

Metin kritiği tarihine bakarsak Meric Casaubon'un düzenlediği, 1643'te Londra'da basılan metin dikkat çekicidir, editör Monacensis 529'dan parçaları da kullanmıştır. Sonra Thomas Gataker'in 1652'de Canterbury'de basılan metni birçok faydalı metin kritiği içerir. Gataker'in bu metni on sekizin-

1. Hadot, *İçsel Kale*, 53.

2. Haines, xv.

3. Haines, xv; Ceporina, "The Meditations", 47.

4. Haines, xvi; Ceporina, "The Meditations", 54.

ci yüzyılda birçok baskıya temel oluşturmuştur. S.F.N. Morus'un düzeltmeleriyle 1775'te Leipzig'de basılan metin ise on dokuzuncu yüzyılın sonuna dek kullanılmıştır. Sonraki kayda değer baskılardan bazıları şunlardır: Ed. J. M. Schultz (Schleswig: 1802) ve (Leipzig: 1882), ed. A. Corais (Paris: 1816), ed. C. Lofft (New York: 1861), ed. J. Stich (Leipzig: 1882 ve 1903). Yirminci yüzyılda ise en önemli baskılar şunlardır: Oxford Classical Texts serisinde ed. J.H. Leopold (Oxford: 1908), Bibliotheca Teubneriana serisinde ed. H. Schenkl (Leipzig: 1913), Loeb Classical Library serisinde ed. C.R. Haines (Londra: 1916), Oxford University Press'te ed. A. S. L. Farquharson (Oxford: 1944) ve Collection des Universites de France serisinde ed. P. Hadot (Paris: 1998).

Yukarıdaki baskılar içinde Farquharson'a ait olanı metnin İngilizce çevirisinin yanı sıra aynı zamanda hem metnin gramer yapısı hem de içeriğine ilişkin oldukça faydalı yorumlar içerir. Haines baskısı da metnin kendisinin yanı sıra, faydalı dipnotlarıyla birlikte en muteber İngilizce çevirilerden birini içerir. C. Gill'in hazırladığı ilk altı kitabın İngilizce çevirisini ve detaylı analizini içeren çalışması da (Oxford: 2013) önemli başvuru kaynakları arasındadır. Bunların dışındaki en kayda değer çevirilerden bazıları şunlardır:

Les Pensées de Marc-Aurèle. Çev. A. Couat ve P. Fournier. Paris, Fontemoing, 1904.

Meditations: With Selected Correspondence. Çev. R. Hard. Ed. C. Gill. Oxford, Oxford University Press, 2011.

Meditations. Çev. M. Hammond. Giriş: Diskin Clay. London, Penguin Books, 2006.

Meditations. The Annotated Edition. Çev. ve Ed. R. Waterfield. New York, Basic Books, 2021.

Daha önce Türkçe literatürde de kendine yer bulan bu eserin Eski Yunancadan yapılan ilk tam çevirisinin künyesi şudur: *Kendime Düşünceler.* Çev. Yunus Emre Ceren. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018. Bunun dışında Fransızcadan yapılan "*Düşünceler.* Çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004" künyeli çeviri çalışması da kayda değerdir.

Kendime Düşünceler'deki Felsefe Üzerine

Hiç kuşku yok ki, *Kendime Düşünceler*'de beliren felsefeye dair ciltler dolusu yorum yapılabilir. Sadece ilk bakışta dağınık görünen MA'nın felsefesinin daha iyi anlaşılması için birkaç noktaya temas edelim, üzerine daha detaylı düşünüp yorumlamayı okuyucuya bırakalım.

MA'ya göre evren (*κόσμος*, *kosmos*) adeta büyük bir kenttir.¹ Ondaki her şey bir bütün oluşturur ve bütünü doğasının (*όλου φύσις*, *olou physis*) meydana getirdiği ve sürdürdüğü her şey bütünü her bir parçası için iyidir.² Bu açıdan bakıldığında MA evren konusunda bir nevi pozitif düşünmekte, onda madde ve element düzeyinde kötü hiçbir şeyin olmadığını varsaymaktadır, çünkü olan biten her şey hem bütünü hem de onun parçalarının yararınadır. Bu yüzden "evrende olup biten şeylere duyarlı ve derin bir kavrayışla bakan birine, neredeyse her şey, kendi başına bütüne eklemleendiği için, haz veren bir şey olarak görünecektir."³ Peki, evrende nasıl bir işleyiş var? Evrenin sürekliliğini sağlayan, temelde elementlerin birbirine dönüşümüdür,⁴ her şey değişimle meydana gelir.⁵ Bu değişim sadece madde ve element düzeyinde değildir, onların biçim kazandığı her şey, her küçük bitki, her küçük kuş, karınca, örümcek ve diğer her bileşim ve katılımcı kendi işini yaparken aynı zamanda evrenin düzenli inşasına katkı sağlar.⁶ Ondaki hiçbir şey ona zarar veremez.⁷ Her şey tam zamanında gerçekleşir, zaten yararlı olması da bundandır.⁸ Başka deyişle MA, "evren bir değişimdir"⁹ derken başıboş bir değişimden söz etmez, aksine onun "şeylerin rasgele bir araya getirildiği bir karı-

1. Bkz. 2.16; 4.2.2; 4.4; 4.23; 5.22; 6.44; 10.15; 10.33.4; 12.36.

2. Bkz. 2.3; 6.9; 10.20; 11.13.

3. Bkz. 3.2.2; 8.5.

4. Bkz. 2.3; 6.15; 8.18.

5. Bkz. 4.36; 7.18; 7.23; 7.25; 7.75; 8.6; 9.19; 9.35 12.23.

6. Bkz. 5.1.1; 5.8.2; 6.38; 6.42.

7. Bkz. 5.35; 8.55; 10.6.1.

8. Bkz. 10.20-21; 11.13; 12.23.

9. Bkz. 4.3.4.

şım” değil, “düzenlenmiş bir evren” (κόσμος διατεταγμένος, *kosmos diatetagmenos*) olduğunu¹ söylemek mümkündür. Peki, parçaların bir bütün olmasını sağlayan, yani evreni düzenleyen kim veya nedir? MA'ya göre tüm evreni, yani her şeyi yöneten bir akıl (λόγος, *logos*) vardır, MA bu hususu bilhassa Herakleitos'tan alıntı yaptığı o meşhur pasajda ortaya koyar.² Bununla birlikte, bu akıl her şeyin doğası (ὅλων φύσις, *olôn physis*) veya ortak doğayla (κοινή φύσις, *koinê physis*) eşitlenir;³ dahası, kendi yaratma iradesi bulunan ve yaratmayı seven bir varlık gibi düşünülür.⁴

Doğa (φύσις, *physis*) terimi hem yukarıdaki “bütünün doğası”, “her şeyin doğası” ve “ortak doğa” gibi tamlamalarda hem de kimi örneklerde kendi başına kullanıldığında, genel olarak evrende işleyen düzenin karakterini ifade eder. Bununla birlikte kimi örneklerde de evrendeki soyut veya somut her bir şeyin kendine has karakterini ifade eder. Bu yüzden Stoa felsefesinin merkezinde yer alan “doğaya uygunluk” ölçütü, aslında bir şeyin hem evrenin düzenine ve yapısına hem de kendi düzenine ve yapısına uygunluğu olarak düşünülmelidir; bu açıdan bakıldığında Stoa felsefesinde ve MA'da doğaya uygunluk bir τέλος (*telos*) veya Latincesiyle *finis*'tir, yani gaye veya hedef.⁵ “Doğaya aykırılık” hali ise sadece teorik olarak bunun tam tersidir. Zira evrendeki her şey, her koşulda onun düzenine ve yapısına uygundur, onun doğasına uygun olmayan bir şey yoktur;⁶ dolayısıyla bir şeyin hem evrenin doğasına hem de kendi doğasına uygun bir eylem içinde olması mümkün değildir, doğaya aykırılık görüntüsü sadece doğadaki tüm değişim süreçlerinde beliren anlardan biridir. Bununla birlikte sadece insan, yanlış ve başarısızlıkla sonuçlanan bir girişimle, farkında olarak veya olmayarak doğaya uygun hareket etmeme iradesini gösterebilir veya gösterdiğini sanabilir. Bu yüzden MA doğaya aykırılık ha-

1. Bkz. 4.27; 7.9.

2. Bkz. 4.46.

3. Bkz. 5.1.1; 9.1.1-2; 10.8.1.

4. Bkz. 4.36; 8.50; 9.29.

5. Bkz. 1.9.1; 1.17.5.

6. Bkz. 6.33.

linden, sadece bir girişim veya bir isyan olarak yalnızca insanla ilgili tespit ve örneklerinde bahseder.¹

İnsanın doğaya aykırı davranması, kendisi için evrendeki akışın tersine hareket etmesinden kaynaklanan sorunlar yaratır, dolayısıyla insanın ayırt edici özelliği olan aklını kullanarak hem evrensel doğayı, hem evrendeki her bir şeyin doğasını, hem de kendi doğasını araştırma mecburiyeti vardır. Bu yüzden MA insanları ısrarla şeylerin doğasını araştırmaya davet eder.² Bu sayede evreni ve kendini tanıyacak, kendini evrendeki akışa en iyi nasıl uyduracağını anlayacaktır, insanın yaşarken huzura ermesinin tek yolu budur. İnsanın var olan herhangi bir şeyden rahatsız olması bile diğer her şeyin doğasını toplu halde kucaklayan doğaya isyan ederek ondan ayrılması anlamına gelir.³ Bu, yukarıda söz ettiğimiz “düzenlenmiş evren”deki parçaların bütünlüğüne ait olmama, o bütünlüğün dışına çıkma anlamına geldiği için olumsuz bir durumdur. İnsanın öncelikle bilmesi gereken şey, evrendeki her şeyin evrenin doğasına uygun olduğu, evrenin doğasına uygun olan hiçbir şeyin de kötü olmadığıdır.⁴

Peki, MA'ya göre insan kim veya nedir? MA insanı oluşturan bileşenlere dair iki ayrı yorum yapar. Birincisi şöyledir: “Zavallı bir beden ve bir ruhtan oluşuyorum. Mevcut durumda bedenim için her şey farksızdır. Zira hiçbir şeyi kendi başına ayırt edemez.”⁵ Buradan anlıyoruz ki, Stoacılar gibi MA da insanı bir beden ve ruh varlığı olarak düşünmektedir. Bedenle ilgili olaraksa diğer Stoacılar gibi MA için de belirleyici olan iki unsur dikkat çekmektedir. Birincisi *σώματιον* (*sômatîon*) yani “zavallı beden” ile onun geçici ve kırılabilir yapısına dikkat çekerek insan için asli unsurun beden değil, ruh olduğuna dikkat çeker. Buna göre birbiri yerine kullanılabilen “beden” anlamındaki *σῶμα* (*sôma*) ile *σώματιον* ruhu taşıyan basit bir araç gibidir.⁶ Burada

1. Bkz. 2.1; 2.9; 2.16;

2. Bkz. 2.9; 2.12.

3. Bkz. 2.16.

4. Bkz. 2.17.

5. Bkz. 6.32.

6. Bkz. 3.3; 8.27; 9.3; 12.2-3.

dikkat çeken ikinci unsur ise beden için olan her şeyin “farksız” olmasıdır. “Farksız” olarak çevirdiğimiz ἀδιάφορον (*adiaphoron*) terimi bedensel yaşamda ne iyi ne kötü olan şeyler için kullanılır, Haines, 411’de verilen örnekle; bu şeyler kumsaldaki çakıltaşlarının sayısı gibi önemsizdir.¹ Bir de neredeyse aynı anlamda kullanılan μέσον (*meson*) terimi vardır, bu da ahlaken önemli olan erdem ile kusur arasında bulunan ortalama şeyleri ifade eder ve insanın bunları önemsememesinden memnuniyet duyması gerekir.² Burada Kiniklerden farklı bir şekilde bedenin tümüyle küçümsenmesi değil, sadece bedensel dünyada insanların çoğunun değerli gördüğü hazların küçümsenmesi söz konusudur.³

MA’nın insanı oluşturan bileşenlere dair ikinci yorumu şöyledir: “Seni meydana getiren üç şey var: zavallı bir beden, zavallı bir soluk, bir zihin.”⁴ Zavallı bedeni yukarıda görmüştük, onun gibi bir küçültme ekiyle oluşturulan πνεύματιον (*pneumatation*) terimi “küçük soluk” veya diğeri gibi düşünürsek “zavallı soluk” anlamındadır. Yunancada πνεῦμα (*pneuma*) ilkin “soluk, esinti, rüzgâr, hava”, ikinci olaraksa “solunan hava, soluma, soluk”, üçüncü olaraksa soluğun yaşam kaynağı olmasından hareketle “yaşam soluğu” ve “insanın veya tanrının ruhu” anlamlarında kullanılmıştır. Stoacıların sıklıkla kullandığı bu terim MA tarafından da kullanılır, ona göre birbiri yerine kullanılabilen πνεῦμα veya πνεύματιον insanın soluduğu havadır⁵ ve kendi başına karar verme yetisine sahip değildir. MA’nın ikinci yorumunda insanı oluşturan üçüncü unsur olarak karşımıza çıkan νοῦς’u (*nous*) “zihin” olarak Türkçeleştiriyoruz. MA’ya göre her insanın bir zihni vardır ve bu onları birbiriyle akraba kılar, insanın olup biteni anlayabilmesini sağlar,⁶ her şeyin gerçek değerini sadece “zihinsel” (νοερός, *noeros*) yetimizle kavrarız.⁷ Dolayı-

1. Bkz. 11.16.

2. Karş. 6.45; 7.31; 11.10.

3. Bkz. 11.19.

4. Bkz. 12.3.

5. Bkz. 2.2.

6. Bkz. 2.1; 4.4; 5.27; 7.30; 7.66. Karş. 7.9.

7. Bkz. 2.12; 4.5; 4.29; 7.55.2; 7.72.

sıyla her şey zihnimizdedir, her şey evrenin zihnindedir.¹ Bu yüzden zihin insanın maddi yapısındaki toprak ve kana kıyasla daha üstün olandır,² elbette “tanrısal irade”yle (δαίμων, *daimôn*) birlikte! Birçok yerde karşımıza çıkan δαίμων bazen “kötü ruh”, bazen “iyi ruh”, bazen “mutluluk”, bazen “tanrı”, hatta bazen “zihin” yerine kullanılsa da,³ daha yaygın olarak insanın içinde bulunan tanrısal iradeyi ifade eder. O, Zeus’un yöneticimiz ve rehberimiz olması için bize armağan ettiği, temiz ve sağlam kalması gereken bir iradedir, ona aykırı bir şey yapılmaması gerekir, bir nevi insanı tanrılara yaklaştıran, onlarla bağ kurmasını sağlayan işte bu içsel iradedir, insan onun sayesinde tanrılarla yaşar.⁴ Bu insanın geçici bedensel varlığını aşması, insanlığını bir üst mertebeye ulaştırmasıdır.

İnsana dair önemli kavramlardan biri de “egemen unsur” olarak Türkçeleştirdiğimiz ἡγεμονικόν (*hêgemonikon*) terimidir. Tercih ettiğimiz Türkçe karşılığın da kökeninde bulunan bu terim bireyin tüm karar alma ve düşünme yeteneğinin arkasındaki yönetici aklı veya ilkeyi ifade eder.⁵ Kurucu Zenon bu terimle ifade ettiği şeyin ruhun yönetici bölümü olduğunu söylerken⁶ MA bu unsurun aynı zamanda kişiliği belirlediğine dikkat çeker.⁷

En önemli temalardan biri insanın bu dünyadaki yeri, yaşamı ve ölümüdür. Yaşam ve ölüm ne iyidir ne kötüdür,⁸ evrensel doğadaki düzenin işleyişindeki basit olaylardır. İnsana düşen, aklıyla bilhassa ölüm gerçeğini, ölümün basitçe elementlere dağılma olayı olduğunu⁹ kabul etmektir. Ölüm doğa-

1. Bkz. 6.40.

2. Bkz. 3.3.2.

3. Örnekler için bkz. 1.6; 10.13; 7.17; 5.10; 3.3.

4. Bkz. 2.13; 2.17; 3.6-7; 3.12; 3.16; 8.2; 8.45; 12.3; 5.27.

5. Bkz. 2.2; 4.38; 5.26; 6.8; 7.16; 7.22; 7.33; 7.55.1-2; 7.62; 8.43; 8.48; 8.56; 8.61.

6. Diog. Laert. 7.159.

7. Bkz. 5.11.

8. Bkz. 2.11.

9. Bkz. 2.17.

nın alelade bir işlevi değildir, yararlı bir işlevidir.¹ Oysa insanların çoğu ölüm korkusuyla yaşar, dünyevi olan her şeyin, be-
dinsel varlığımızın ve hatta şöhretimizin bile bir sonu vardır,
her şey unutulup gidecektir. “O halde sadece ölüme her an
daha da yaklaştığımız için değil, aynı zamanda olan biteni kav-
rama ve her şeyle yakından ilgilenme yetimizi anbean yitirdi-
ğimiz için de acele etmeliyiz.”²

Çeviri Yöntemi Üzerine

Bu çeviride temel aldığımız (Eski) Yunanca metnin kün-
yesi şudur: *Marcus Aurelius*. Ed. ve Çev. C.R. Haines. Loeb
Classical Library 58. Cambridge, MA: Harvard University
Press, 1916. Bunun dışında şu eserlerdeki ana metin ve yorum-
lardan da yararlandık: *The Meditations of the Emperor Marcus
Antoninus, Vol. 1: Text and Translation*. Ed. A.S.L. Farquharson.
Oxford: Oxford Clarendon Press, 1944; *Meditations Books
1-6*. Çev., Giriş ve Yorum C. Gill. Oxford: Oxford University
Press, 2013; *Meditations*. Çev. M. Hammond, Giriş D. Clay.
London: Penguin, 2006; *Meditations*. Çev. R. Hard, Giriş ve
Yorum C. Gill. Oxford: Oxford University Press, 2011. Çalış-
mada değinilen Yunanların adlarını Yunancalarının translite-
rasyonu yoluyla, Romalıların adlarını ise Latince olarak aktar-
dık, bununla birlikte Yunanca ve Latince yazar ve eser adları-
nın kısaltmalarında *Oxford Classical Dictionary*'i (4. Baskı)
temel aldık. Bu çalışmanın okuyucuyla buluşmasını sağlayan
Can Yayınları'na ve beni bu eseri çevirmeye teşvik eden, uyarı-
ları ve düzeltmeleriyle metnin iyileşmesini sağlayan eşim
Gamze Çevik'e teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. C. Cengiz Çevik
Haziran 2022
İstanbul

1. Bkz. 2.12.

2. Bkz. 3.1.

1. KİTAP

[1] Dedem Verus'tan¹ iyi niyetliliği ve sakinliği.²

[2] Babamın³ şanından ve hatırasından alçakgönüllü-
lüğü ve yiğitliği.

[3] Annemden⁴ tanrı korkusunu ve cömertliği, sade-
ce kötülük yapmaktan değil, onu yapma düşüncesinden
de sakınmayı ve sade yaşam anlayışını, zengin alışkanlık-
larından olabildiğince uzak durmayı.

1. Bkz. Sunuş, Marcus Aurelius'un Yaşamı ve *Kendime Düşünceler*.

2. MA farklı kişilere adeta minnet borcunu ödediği bu ve devamındaki bölümlerde yüklem kullanmamıştır, bu yüzden biz de modern çevirilerin rehberliğinde (Haines, Hammond, vb.) aslına uygun olarak cümleleri tamamlamadan bıraktık. Long çevirisinde sadece birinci bölümde “öğrendim” (“I learned”) yüklemi köşeli parantez olarak eklenmiştir. Ancak aynı çevirmenin de bildirdiği gibi, “öğrendim” yüklemi bölümlerdeki tüm ifadelere uymamaktadır. Bağlamda geçtiği gibi erdemleri veya iyi nitelikleri öğrenmek, halihazırda onları yaşama aktarmayı da ifade edebilir, oysa Haines, 2, n.1'de belirtildiği gibi, MA'nın bahsettiği tüm iyi niteliklere sahip olduğunu (veya aksini) iddia etmediği açıktır. Aynı yorum için bkz. Hammond, 125; Gill, lxxv. Okuyucu yerine göre “öğrendim”, “edindim”, “örnek aldım”, “borçluyum” gibi yüklemeleri aklından geçirebilir. Ayrıca kişilerin sıralanışıyla ilgili yorumlar ve tartışmalar için şu çalışmalara bakılabilir: Gill, lxxv-lxxvi; P. Hadot – Luna, 1998: *Marc Aurèle: Écrits pour lui-même, Tome 1*, ed. P. Hadot – C. Luna (Paris: Les Belles Lettres, 1998), lxxxiv-xcv.

3. Bkz. Sunuş, Marcus Aurelius'un Yaşamı ve *Kendime Düşünceler*.

4. Bkz. Sunuş, Marcus Aurelius'un Yaşamı ve *Kendime Düşünceler*.

[4] Dedemin babasından¹ halk okullarına gitmekten vazgeçmeyi, evde iyi öğretmenlerden yararlanmayı, bu tür şeyler için cömertçe para harcamam gerektiğini.

[5] Hocamdan² yarışlarda Yeşiller'den veya Maviler'den yana olmamayı, Yuvarlak Kalkanlılar'ı veya Uzun Kalkanlılar'ı desteklememeyi,³ zahmete katlanmayı ve az şeye ihtiyaç duymayı, kendi işimle uğraşmayı ve kendi dertlerimi düşünmeyi, iftirayı umursamamayı.

[6] Diognetus'tan⁴ gereksiz şeylere takılmamayı, mucizelerden bahsedenlerin ve büyücülerin büyü, şeytan çıkarma ve bunlar gibi şeylerle ilgili sözlerine inanmamayı,⁵ bildircin beslememeyi⁶ ve bu tür şeylere karşı heyecan duymamayı, yalın konuşmaya içerlememeyi ve felsefeye aşına olup önce Baccheius'un, sonra Tandasis

1. Burada MA'nın annesinin dedesinden bahsedilmektedir, bu kişi Traianus ve Hadrianus döneminin önemli politikacılarından, 110'da *consul suffectus*, 120'de *consul ordinarius* olan Lucius Catilius Severus'tur.

2. Bu hocanın adı bilinmemektedir. Gill, 56'ya göre MA'nın en eski hocasından bahsediliyor olabilir. *Hist. Aug.* 3.X.5'te (*Vita Pii*) bu hocanın aileden biri sayıldığı ve MA'nın onun ölümüne yas tuttuğu söylenir.

3. Burada halkın büyük bir bölümünün heyecana kapılarak izlediği spor karşılaşmalarının ve dövüşlerin gereksiz olduğu, dolayısıyla ideal ahlak gelişiminin bir parçası olarak bunlardan uzak durulması gerektiği fikri paylaşılmaktadır. Bu bağlamda Yeşiller ve Maviler araba yarışındaki takımlar, Yuvarlak ve Uzun Kalkanlılar ise gladyatörlerdir.

4. Bkz. Sunuş, Marcus Aurelius'un Yaşamı ve Kendime Düşünceler.

5. Tarihsel kaynak ve bilgi eksikliğimizden ötürü aynı isimdeki kişiler birbirine karışabilmektedir. MA'nın hocasıyla neredeyse aynı dönemde yaşayan ve Hıristiyanlığı araştıran Diognetus isminde saraya yakın olduğu düşünülen başka bir yazar daha vardır, kimilerine göre bunlar aynı kişilerdir. Eğer aynı kişilerse, MA'yı büyü, şeytan çıkarma ve bunlar gibi Hıristiyanlıkla veya geleneğin dışında kalan başka bir dinsel yapıyla alakalı uygulamalara karşı uyarılmış olması şaşırtıcı değildir.

6. Anlaşılan o ki MA'ya göre dövüştürme amacıyla "bildircin beslemek" (ὀρτυγοτροφείν, *ortugotrophein*) yaygın görülen gereksiz uğraşlardan biridir. Bildircinlerin büyü amacıyla beslenmiş olabileceğiyle ilgili olarak bkz. *The Meditations of the Emperor Marcus Aurelius Antoninus* (Dublin: Robert Main, 1753), 44, n.7.

ile Marcianus'un¹ öğrencisi olmayı, henüz bir oğlanken diyaloglar yazmayı, postla örtülü bir tahta yatak ve Yunan eğitimiyle örtüşen diğer şeyleri istemeyi.

[7] Rusticus'tan² karakterim için değişikliğe ve eğitime ihtiyacım olduğu izlenimini, sofistçe gurura kapılmamayı, sadece teorik konularla ilgili yazmamayı,³ anlamsız nutuklar atmamayı, gösteriş yaparcasına çileci ve fedakâr biriymiş gibi davranmamayı, retorik, şiir ve ince üsluptan kaçınmayı,⁴ evin içinde togayla dolaşmamayı ve bu tür davranışlar sergilememeyi, kendisinin Sinuessa'dan⁵ aneme yazdığı mektup gibi,⁶ duyguya kapılmadan mektup yazmayı, bana saldıran ve hakaret edenlere, geri adım atmayı istiyor gibi göründüklerinde, hoşgörü ve anlayışla yaklaşmaya hazır olmayı, dikkatli bir şekilde okumayı ve yüzeysel bakış açısından memnun olmamayı ve başkalarının fikirlerini çarçabuk kabul etmemeyi, kitaplığından

1. Baccheius Platoncudur, Tandasis ile Marcianus hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Gill'in metninde Tandasis yerine muhtemelen bir Stoacı olan Basiledes'in adı geçer. Karş. Gill, 57; Hammond, 126.

2. Bkz. Sunuş, Marcus Aurelius'un Yaşamı ve *Kendime Düşünceler*.

3. Burada geçen *θεωρημα* (*theôrêma*) sözcüğü hem "teori" hem de "teorik konu" anlamındadır. MA, Rusticus'tan yukarıda değindiğimiz felsefenin bireyi daha iyi bir insana dönüştürme hedefinin teorik değil, pratik bir hedef olduğunu öğrendiğini söylemektedir.

4. Gill, 59-60'a göre bunlar "İkinci Sofistik" denilen akımın odaklandığı unsurlardır. İkinci Sofistik Roma İmparatorluğu'nun ilk üç yüzyılında Yunanca ve bazı Latince konuşulan bölgelerde görülen bir akımdır. Seçkin kişiler dil ve edebiyat konusunda ne kadar usta olduklarını ve hitabet yeteneklerini göstermek için bir araya gelir, konuşmalar yapardı. Bu konuşmalar temelde hukuki ve politik bir anlam taşımazdı, başka deyişle sadece gösteriş için yapılırdı. Bu akımla ilgili birçok çalışma vardır, sadece kapsamlı ve anlaşılır değerlendirmeler için şu iki çalışmaya bakılabilir: T. Whitmarsh, *The Second Sophistic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), *passim* ama özellikle de 3 vd.; G. Anderson, *The Second Sophistic: A Cultural Phenomenon in the Roman Empire* (London: Routledge, 1993).

5. Campania'da bulunan, eski adı Sinope olan bir kent.

6. Rusticus'un yazdığı bu mektup günümüze ulaşmamıştır.

Batı felsefesinin tek filozof-imparatoru Marcus Aurelius, günümüzde hem politikacı hem de düşünür kimliğiyle adından söz ettiren Roma hükümdarlarından biridir. Savaşlarla geçen yaşamı boyunca hayranlıkla felsefe metinleri okumuş, Germen kavimleriyle savaştığı sırada cephede yazdığı *Kendime Düşünceler*'le dünya felsefe tarihine önemi yadsınamaz bir eser kazandırmıştır. Bugün hâlâ Stoacı felsefenin en önemli metinlerinden biri olarak okunan *Kendime Düşünceler*, Stoacı düşüncenin modern dünyaya anlaşılmasını sağlamış başlıca metinlerden biridir.

Aurelius bu ölümsüz metinde kendinden önceki Roma hükümdarlarının ve kendisinin yönetim şekillerini sorgular; kocaman bir kente benzettiği evreni, insanı merkezine alarak irdeler. Aurelius için yaşamdaki her bir ayrıntı bütünün iyiliğine hizmet eder; bu yüzden akıl yürütme kabiliyetini kullanarak doğayı, evreni ve kendisini araştırmaya mecburdur insan.

#dünyaklasikleri #antikromaklasikleri #felsefeklasikleri #batifelsefesi #insan
#iyilikvekötülük #akilyürütme

Kapak resmi: Hubert Robert

